

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ формуємо змалку

ДАЙТЕ
ПРОЧИТАТИ
БАТЬКАМ!

Ганна БЄЛЄНЬКА,
доктор пед. наук, професор
кафедри дошкільної освіти,
Педагогічний інститут, Київський
університет імені Бориса Грінченка

Сучасне суспільство прагне вибудовувати свій розвиток на засадах демократії, найважливішими ознаками якої є свобода і відповідальність. Щоб дорослі громадяни — політики, управлінці, спеціалісти у різних галузях — чесно і сумлінно виконували свої обов'язки, відповідали за власні слова та вчинки, дбали про довкілля, треба змалку виховувати дітей відповідальними. Сьогодні формування цієї базової якості особистості потребує особливої уваги. Подаємо методичні поради для педагогів і батьків та оповідання для роздумів і бесід з дітьми.

Уранньому та дошкільному дитинстві закладаються всі базові якості особистості, зокрема й відповідальне ставлення до себе, оточення, речей, соціальних подій. **Формування відповідальності — одне з ключових завдань морального виховання.** На його важливості наголошували як класики світової філософії (В. Віндельбанд, Г. Йонас, І. Кант, Ж.-Ж. Руссо, Е. Фромм та ін.), так і представники вітчизняної педагогічної науки (А. Макаренко, В. Сухомлинський, І. Бех, Т. Веретенко, В. Горовенко, М. Сметанський, О. Сухомлинська, В. Савченко, Н. Огренич, В. Оржеховська, Т. Фасолько та ін.). Саме відповідальність, на їхню думку, є суттєвим показником моральної вихованості дитини, регулятором її поведінки та неодмінною умовою успішної соціалізації.

Відповідальність — базова риса особистості, що передбачає свідоме ставлення до вимог суспільної моралі, соціальних завдань, розуміння наслідків своїх учників, готовність брати на себе обов'язки та виконувати їх.

ПОВЕДІНКА БАТЬКІВ — ЗРАЗОК ДЛЯ ДИТИНИ

Перші уявлення про прийняті у суспільстві норми відносин дитина раннього віку отримує через спостереження за поведінкою дорослих, а засвоює шляхом наслідування і вправляння. Значущість дорослого у житті малюка спонукає наслідувати його дії. Відповідно, саме приклад дорослого є основним методом впливу. Згодом, у дошкільному

віці, дитина здатна засвоїти і систематизувати досить складну інформацію через спілкування і научиння. Проте набуті знання лише підтверджують чи спростують результати попереднього досвіду соціалізації дитини у найближчому середовищі — родині.

Відповідальна поведінка батьків є зразком для наслідування, а емоційна підтримка ними позитивних проявів у поведінці дитини забезпечує ефективний процес, який можна назвати “вихованням радістю”.

“**Виховання радістю**” полягає в тому, що батьки не просто схвалюють відповідальні дії та вчинки малюка, а емоційно реагують на них, демонструючи задоволення, захоплення, гордість за свою дитину. Таке емоційне підкріplення позитивної поведінки малюка викликає у нього радість і стимулює бажання знову її відчути.

“Виховання радістю” — одна з найефективніших педагогічних технологій.

Відповідно, так само сильно (але зі знаком “мінус”) впливають на формування відповідальності дитини відсутність зразка моральних дій у поведінці батьків, негативні приклади й байдуже ставлення до проявів цієї риси у малят.

Отже, на батьків дошкільнят і осіб, що їх замінюють, покладається велика відповідальність як за власну поведінку, так і за зміст та емоційне забарвлення знань про норми і правила моральної взаємодії з оточенням, які вони передають дітям.

НЕОБХІДНА ЕМОЦІЙНА ПІДТРИМКА

Результати психологічних досліджень (Л. Виготського, О. Кононко, С. Ладивір, Г. Люблінської, С. Рубінштейна) доводять: успішне засвоєння дитиною важливих морально-етичних норм базується на її емоційній сфері. Тому позитивне емоційне забарвлення якщо не процесу, то принаймні результату моральної дії є необхідною умовою формування такого складного морального утворення як відповідальність. Емоційне задоволення для дошкільника — і стимул, і мотив відповідальної поведінки.

Як показують проведені дослідження, моральні норми для дошкільнят ще не є цінністю. Зате для них надзвичайно важливі любов і визнання з боку оточення (насамперед значущих дорослих). Для того, аби почуватись упевнено, відчувати свою корисність і значущість, дитині необхідно, щоб хтось схвалював її дії, визнавав її досягнення, вірив у її можливості. У дитячому садку цю місію здійснює вихователь, вдома — батьки.

До відповідальності у словах, діях, учинках малюків спонукає позитивне ставлення до педагога і бажання отримати його схвалення. Якщо вони люблять свого вихователя, то намагаються наслідувати його поведінку, стиль мовлення і навіть зовнішність.

Діти гостро реагують на емоційне відсторонення вихователя, яке сприймають як дисгармонію у стосунках, і докладають максимум зусиль, щоб подолати її. Натомість привітна усмішка педагога, схвальний кивок головою, лагідний погляд, слово підтримки стають для малюка найсильнішими спонуками до моральних дій. Оцінювання вихователем дій та вчинків дитини, що викликає у неї позитивні емоції, сприяє закріпленню потреби у моральних діях. Схвалення перших проявів відповідальної поведінки дитини, дотримання нею діловимовленості, правил співжиття в групі, ініціативності у моральних вчинках має бути обов'язковим атрибутом взаємин вихователя і дитини, оскільки є стимулом для розвитку відповідальності. **Прояв дорослим позитивних емоцій сигналізує дитині про правильність її дій і викликає задоволення від їх результату.**

ДІТИ — ВИХОВАТЕЛІ Й УЧИТЕЛІ ОДНЕ ДЛЯ ОДНОГО

Друзі в групі дитсадка, товариші з двору чи інші діти, з якими спілкуються дошкільнята, також можуть слугувати зразком відповідальної поведінки і прикладом для наслідування. Проте лише в тому випадку, коли дорослі прямими вказівками не руйнують природного прагнення дитини досягти кращого результату. Наприклад, на запитання “На кого ти хочеш бути схожим?”, поставлене дітям шостого року життя, ми отримали низку відповідей, які засвідчили їхнє бажання бути схожими на своїх друзів, що досягли кращих результатів у різних видах діяльності: “Хочу бути схожою на

Дашу — вона вже вміє читати”; “На Сашка, він може сто разів ударити по м'ячу і не промазати”; “Хочу бути як мій брат, бо йому дозволяють самому гуляти з собакою”.

Як бачимо, зразком для наслідування стають для дошкільнят їхні однолітки, які вміють і знають більше за них, або, в силу тієї ж причини, старші діти. За старшими дітьми малюки просто ходять “хвостиком”, повторюючи їхні слова та наслідуючи дії. Це з успіхом можна використати для виховання відповідальності.

Варто акцентувати увагу малюка на проявах відповідальної поведінки у тих дітей, яких він прагне наслідувати і яким дає позитивну оцінку.

У багатодітних родинах та різновікових групах дошкільних закладів виховання молодших дітей старшими є нормою. За сучасних умов розвитку суспільства і системи суспільного дошкільного виховання, коли сім'ї переважно є малодітними, а групи дитсадків одновіковими, взаємини молодших дітей зі старшими потребують уваги і контролю з боку дорослих.

Дорослі мають бути впевнені, що малюк отримає позитивний приклад для наслідування у спілкуванні з однолітками чи старшими друзями.

ВІД ВІРТУАЛЬНИХ ВЧИНКІВ ДО РЕАЛЬНИХ

До добрих і шляхетних вчинків спонукають малюків і персонажі творів дитячої літератури. Це ще один з важливих чинників виховання відповідальності. Розмірковуючи спільно з дорослим над поведінкою літературних персонажів, діти можуть оцінити відповідальні й безвідповідальні вчинки, змоделювати в уяві власні дії у подібних ситуаціях, а потім перенести їх у реальні умови.

Найбільше дошкільнятам до вподоби твори із захопливими сюжетами, динамічним розвитком подій, що інтригають дитину, спрямовують її увагу на сприймання змісту. Серед таких можемо назвати твори І. Франка, М. Коцюбинського, Ю. Збанацького, М. Вінграновського, Д. Павличка, Є. Гуцала. Діти залюбки слухають оповідання про життя і працю людей (М. Коцюбинського “Десять робітників”; Т. Коломієць “Хліб”; О. Донченка “Голубий гвинтик”, “Золоте яєчко”; В. Чухліба “Зимова казка”, Г. Беленької “Фея Офелія” тощо).

У цих творах дітей приваблює сюжет, а також риси характеру головних персонажів, що подібні до їхніх власних. **Малятам не до душі ідеальні персонажі** — занадто дисципліновані, завжди слухняні, без жодних вад, адже у житті таких не буває. З персонажами творів для дітей мають траплятися такі самі пригоди і неприємності, що й з малюками. Тому діти захоплено слухають історії про Буратіно, Незнайку, Вереду, Петрика П'яточкіна. Персонажі В. Нестайка (Веснянка, “В Країні Сонячних Зайчиків”), Н. Забіли (Ясочка, “Ясоччин садок”, “І в Ясочки є грядка”); Маринка, “Про дівчинку Маринку”, О. Донченка (Софійка, “Голубий

Моральне виховання

гвинтик"), Галини Пагутяк (Лялечка, "Лялечка і Мацько"), Г. Беленької (Олесик, "Олесик-помічник") близькі малюкам, а їхня поведінка у різноманітних життєвих ситуаціях слугує зразком для наслідування.

Допомагають у вихованні базових якостей особистості, зокрема й відповідальності, твори таких сучасних зарубіжних авторів як Крістін Леро, Жосалін Саншагрен, Ніколь Надо та інших. Завдяки "абабагаламагівським" книжкам серед української малечі добре знана творчість британського письменника Роальда Дала, зокрема його твори "Чарлі і шоколадна фабрика", "Матильда", "Джеймс і гіантський персик", "Гремліни", за окремими з яких знято фільми і мультфільми. Всі вони спрямовані на формування у дітей кращих моральних рис, зокрема й відповідальності.

Не менший вплив на моральну сферу дітей мають популярні екранні герої. Персонажі мультиплікаційних фільмів демонструють дитині найрізноманітніші способи взаємодії з навколошнім світом. Вони формують у малюка первинні уявлення про добро і зло, демонструють зразки моральної і неморальної поведінки. Серед мультфільмів, які хотілося б порекомендувати як такі, що сприяють формуванню у дітей відповідальності: "Найменший гном" (реж. М. Каменецький, "Союзмультфільм"), "Найбільший друг" (реж. П. Носов, "Союзмультфільм"), "Чарівний мішечок" (реж. А. Полушкін, "Куйбишевтелефільм"), "Капітошка" і "Капітошко, повертайся!" (реж. Б. Храневич, "Київнаукфільм"), сповнені гумору історії про козаків (реж. В. Дахно, "Київнаукфільм"), "Лунтик" (реж. Н. Углицьких), анімаційні фільми кіностудії Уолта Діснея: "Білосніжка", "Бембі", "Красуня і Чудовисько", "Король Лев", канадський серіал "Мій маленький поні: дружба — це диво" (реж. Лорен Фауст, Джейсон Тіссен, Джеймс Вуттон).

Зважуючи переваги й ризики захоплення дітей мультиками, вважаємо, що оптимальним рішенням може стати вміле та відповідальне використання мультиплікаційних фільмів, які несуть виховну ідею, з метою формування певних особистісних якостей дитини.

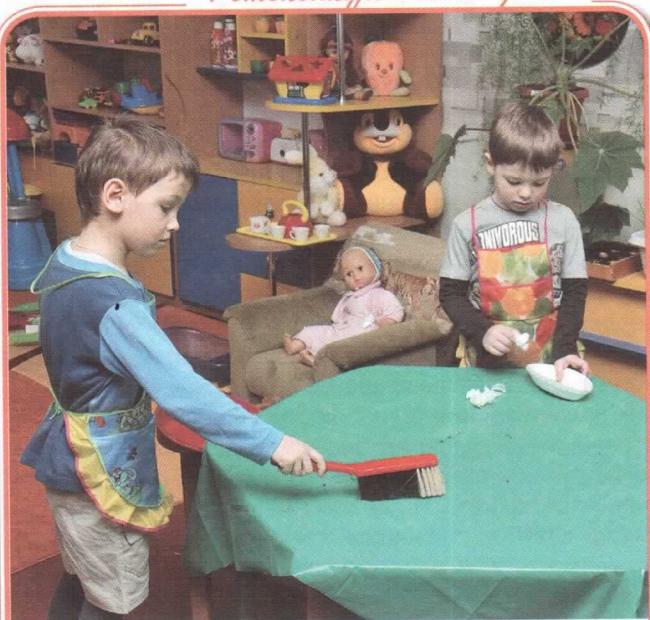
Важливо враховувати цей чинник і бути уважними до того, що дивляться діти, як вони оцінюють поведінку персонажів, оскільки саме в дошкільному віці, на думку Д. Ельконіна, відбувається формування "першого абрису дитячого світогляду".

СХОДИНКИ СТАНОВЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Відповідальність є характеристикою будь-яких взаємин, що виникають і встановлюються між людьми, і стосується різних аспектів їхньої діяльності. Проявляється вона лише у вільних вчинках та діях особистості.

Елементарні прояви відповідальності у дітей можна спостерігати вже на межі раннього і

Фотоконкурс «Наші діти»

За порядок у кімнаті
Здатні ми відповідати.

(Фото з життя ДНЗ "Ялинка"
ім. В. О. Сухомлинського, м. Бровари, Київська обл.)

дошкільного віку, тобто тоді, коли відбуваються такі психологічні зміни в особистості дитини, як усвідомлення свого "Я", зародження самосвідомості, прагнення виділитися з оточення. У старшому дошкільному віці чітко проявляється схильність дитини до відповідальної або безвідповідальної поведінки. Досвідчені вихователі підтверджують, що діти здатні до відповідальної поведінки і прагнуть до неї, якщо постійно бачать відповідний приклад з боку дорослих, мають можливість вправлятися й отримують адекватну оцінку своїх дій.

Рівні сформованості відповідальної поведінки (за Т. Фасолько)

♦ **Ініціативна відповідальність.** Дитина не тільки усвідомлює важливість відповідального виконання доручених справ, а й відчуває задоволення від такої поведінки, проявляє ініціативу, наполегливість, пропонує власні шляхи виконання завдань, досягає успішного результату. У спілкуванні орієнтується на інших, уміє відчути, коли треба надати допомогу, проявляє співчуття, турботу, творчо підходить до справи, знає моральні норми і дотримується їх.

♦ **Виконавська відповідальність.** Малюк демонструє наполегливість, старанність, добросовісність, орієнтацію на моральні цінності, дотримується етичних норм, але діє переважно за вказівкою дорослого, не проявляє ініціативи.

♦ **Конформна відповідальність.** Дитина знає моральні норми і дотримується їх, але тільки в присутності дорослого. Поза контролем моральна поведінка зникає. Малюк уміє "пристосовуватися"

до вимог дорослих, орієнтується на моральні норми, оцінюючи можливість використання їх з корисливою метою.

• **Безвідповіальність.** Дитина прагне будь-що ухилитися від виконання доручень, тим паче не проявляє ініціативи, легко залишає довірену їй справу. Власні інтереси ставить найвище.

Відповіальність, на думку Т.Фасолько, проявляється в готовності дошкільника виконувати складні соціально значущі завдання, ініціювати відмову від гри на користь важливої для інших праці, не ухилятися від розв'язування проблем, не полишати розпочатої справи, доводити кожну роботу до кінця, дотримуватися правил, керува-тися здоровим глуздом.

Передумовою формування відповіальності є **вибір дитиною одного з варіантів можливої поведінки**. Вибір, у свою чергу, підпорядковується **мотивації**. А на мотивацію вчинку дошкільника насамперед впливає **оцінка** його дій та результатів з боку значущого дорослого.

Три кроки формування відповіальної поведінки

- ✓ Викликати й закріпити у дитині емоційну потребу в моральній поведінці, орієнтуючись на її базові потреби у любові та визнанні.
- ✓ Дати чітке уявлення про норми і правила моральних дій, що ведуть до встановлення конструктивних взаємин з оточенням.

- ✓ Забезпечити малюкові можливості для набуття власного досвіду відповіальної поведінки.

Формування відповіальності починається з того моменту, коли дитина здатна виконати короткоснє доручення дорослого, тобто приблизно з трьох років. Найінтенсивніше її розвиток відбувається у віці від п'яти до десяти років, коли дитина активно засвоює знання і буде взаємини з оточенням.

Критерії відповіальної поведінки

- ✓ Сформованість уявлень про значення і зміст відповіальності як моральної норми.
- ✓ Позитивне ставлення до відповіальності як моральної характеристики особистості.
- ✓ Уміння діяти відповідно до норм моральної поведінки.

Щоб стати філософією життя дорослої особистості, відповіальність має спочатку стати її поведінковою звичкою у дитинстві, а для цього потрібні відповідні умови (про їх забезпечення йшлося вище): емоційна задоволеність дитини від позитивної оцінки її дій значущими дорослими, позитивний приклад дорослих і товаришів, добре зразки для наслідування, що їх пропонують твори художньої літератури, дитячі фільми та мультфільми.

Подаємо оповідання, на основі якого можна провести з дітьми цікаву бесіду про відповіальність.

Хто за кого відповідає

Оповідання Ганни Бєленької

Була собі дівчинка. Звали її Оленкою, і мешкала вона у місті. А на літо виїздила у село, до бабусі. Яка там краса! Бабусина хатка стояла під горою. З гори прямо на подвір'я збігав садок, а у ньому — смачні червоні вишні, соковиті яблука і сизі сливи. Перед хатою, попід вікнами та вздовж стежки, що вела до двору, росли барвисті квіти.

Усе літо гостювала Оленка в селі — засмагала під теплим сонцем, бігала босоніж по траві, гравалася з подружками і ласувала всілякими смаколиками, що їх готувала для неї бабуся. Та перед вереснем поверталася додому, до міста і свого дитячого садочка. І хоча в дитсадку було цікаво, а з мамою й татом дуже добре, не раз згадувалися Оленці село, хата в рушниках та квітах і люба бабуся.

Як же зраділа дівчинка, коли вже пізньої осені мама повідомила: "Оленко, завтра бабуся приїздить у гості. Вже всю городину зібрала, тож має час і нас провідати!". Ще мама сказала, що трапилася чудова нагода, і бабусю привезут машинкою. "І їй так легше, і тобі гостинців більше буде", — усміхнулася вона до доњки. А та від радості аж застрибала на одній ніжці!

Бабуся приїхала в суботу по обіді. Ну й метушня знялася в квартирі: тато вносив сумки й кошки,

мама сплескувала руками, обнімала бабусю, дякувала водієві, який її привіз, пропонувала всім чаю. Оленка стрибала навколо дорослих і на одній ніжці, і на обох одразу, вигукуючи: "Ура! Ура! Ура!", — а кішка Аліса перелякано зиркала з-під крісла зеленими очицями.

Та ось водій пішов, за вікном пролунав прошальний гудок автомобіля, і в квартирі стало спокійніше. Всі нарешті вмостилися на кухні. Мама накрила на стіл, бабуся сіла в крісло біля віконечка, до неї на коліна перебралася Аліса, а поряд на маленькому стільчику присіла Оленка. Лише тато стояв біля великих бабусиних кошків і обережно їх розвантажував. Це було справжнє дійство. Ось у його руках з'явилися паухі груші, потім червонобокі яблука, здоровенний круглий гарбуз — жовтий, як сонце. "З такого, напевно, добра фея, хрещена Попелюшки, зробила для неї золоту карету", — подумала Оленка. А ще бабуся привезла смачного гарбузового і соняшникового насіння, солоних огірочків, сушених грибочків і ще чогось у баночках та глечиках, вузликах та пакунках.

Поки пили чай і розбиралі гостинці, Оленка розпитувала бабусю про подружок, що залишилися у неї в селі, а потім замовкла і тихо слухала

розмову старших. Аж ось тато запитав здивовано:

— А це що таке? Звідки? — і дістав з великого кішки два горщики.

— Ой! — підхопилася з крісла бабуся. — Та це я квіти викопала, бо шкода було таку красу залишати! Невдовзі он сніг впаде, а вони ж іще цвітуть, — вона розгорнула тканину, що прикривала листя і квіти. Всі побачили у горщиках пізні осінні хризантеми. Один кущик був з білими-блідими квітами, а другий — з брунатно-червоними.

— Візьми, донечко, — повернулася бабуся до мами, — нехай ще порадіють квіти сонечку. В хаті тепло — до Нового року цвістимуть.

Мама взяла один горщик і попрямувала до спальні.

— А один нехай буде мені, — попросила Оленка.

— Бери, — сказала бабуся, — доглядай, і буде тобі радість.

Оленка взяла горщик з білими квітами і пішла до своєї кімнати. Вмостила його на підвіконні біля білого ведмедика і замінувалася: ведмедик білий і квіти білі, а листочки зелені. “Треба ведмедику зеленого бантика зав’язати”, — подумала Оленка і тут-таки зробила це. “Які вони тепер схожі: як ведмедиця й маленькі ведмежата”, — усміхнулася сама до себе.

Мама зайдла в кімнату з кухликом:

— Візьми, доню, полий свої квіти, а кухлик лиши тут — будеш з нього і потім поливати. Тільки не щодня, а через день. Попроси свого ведмедика, щоб нагадував тобі. Він поряд із квітами сидить, тож нехай буде відповідальним за них.

Оленка засміялася:

— Ведмедику, будеш відповідати за квіточки? — потім повернулася до мами:

— Він обіцяє! Я тільки покажу йому, як, — дівчинка полила квіти і залишила кухлик на підвіконні.

Бабуся гостювала весь тиждень. Це було дуже приємно. Коли Оленка поверталася з дитсадка, у квартирі смачно пахло пиріжками, а ввечері бабуся розповідала онучці казки і різні бувальщини зі свого життя. Разом бабуся й Оленка поливали білі хризантеми, і вони сяяли близиною та свіжістю. Мама, коли заходила до Оленчиної кімнати, жартувала:

— Добрый у тебе ведмедин, відповідальний!

Та настав день, коли бабуся поїхала додому. Не могла вона надовго покинути свою хату, сумувала за нею, як за близькою людиною. Та й роботи, показала, ще залишилося багато. Оленка трохи посумувала за бабусею, але дні в дитячому садочку були такі насичені, що й пожуритися ніколи: треба вірші до свята вчити, з жолудів та каштанів композиції робити, вчитися лічити та ще багато чого.

Фотоконкурс «Наші діти»

**Успішно в школі той навчається,
Хто змалку праці не цурається.**

(Надіслала Ольга Терлецька, ДНЗ №28, м. Херсон)

Швидко промайнув тиждень, і настало субота. Мама заходилася прибирати у квартирі, Оленка — їй допомагати. Підійшла до вікна, щоб пил проптерти, і побачила свою хризантему. Тільки була вона вже геть не пухнастою! Квіточки похилилися, пожовкли, листя потъмяніло і навіть де-не-де посохло і скрутилося.

— Ой, лишењко, що це з ними сталося? — зажурилася дівчинка.

Побігла до мамині кімнати. Дивиться, а мамині хризантеми гарні й пухнасті, палахкотять, мов червоні вогники. Тут і мама підійшла. Взяла Оленку за руку і повела до дитячої кімнати. Підвела до віконечка, на якому стояв горщик з хризантемами, подивилася і тихо сказала:

— Що ж ти, ведмедику білий, таким безвідповідальним виявився? Просила ж тебе Оленка за квітами доглядати. Он і кухлик геть порожній. То ти, напевне, всю водичку випив, а квіточкам не лишив?

Оленка мовчки слухала, і хоч мама її не сварила, дівчинці стало соромно. Мовчки схопила вона кухлик, побігла на кухню, набрала водички і мерещій назад — квіти поливати. А мама тим часом зрізала сухі листочки, обприскала кущик водою й сказала:

— Будь краще тепер ти, доню, відповідальною за квіти, бо бачиш, ведмедин твій не впорався, ще маленький! Або я їх до себе в кімнату поставлю. Як скажеш?

— Не забирай, я їх доглядатиму, — відказала Оленка.

— Точно? Даєш слово? — пильно глянула на неї мама.

— Даю, даю! — аж скрикнула дівчинка.

— Ну от і добре, — промовила мама і звернулася до ведмедика: — Тепер за квіти відповідає Оленка, а ти підростай і вчися!

Ввечері, вкладаючись спати, Оленка запитала у мами:

— А ти теж відповідальна за свою квіточку?

— Так, — сказала мама, — відповідальна.

— А за що ти ще відповідальна?

— Запитай краще: “За що і за кого?”.

— Розкажи, розкажи! — попросила Оленка.

— Ну, насамперед я відповідаю за тебе, тата і бабусю. Це означає, що я піклуюся про вас, дбаю про те, аби смачно вас нагодувати, чистенько вдягнути, зробити так, щоб у дома вам було затишно. Виховую і вчу тебе, як бути доброю. Бабусі допомагаю з городом, стежу за її здоров'ям. Тата підтримую і підбадьорюю. Ще я відповідаю за нашу кицю Алісу — годую, купаю, лікую за потреби. А на роботі відповідаю за те, щоб усе зробити так, аби людям було приємно.

— А тато за нас теж відповідає?

— Звісно. Він працює і заробляє гроші, дбає про те, щоб у нас було все необхідне, допомагає мені, піклується, щоб я не втомлювалася і не хворіла, а ти була розумною і веселою.

— А я за кого відповідаю? Крім квіточки? — запитала Оленка.

— Ти відповідальна за свої речі, книжки та іграшки. Адже вони твої й тобі довірють найбільше. Піклуйся про них — доглядай, чисть, складай охайненько. Ще ти відповідальна за свої слова і вчинки. Пообіцяла — тримай слово.

— Бути відповідальним — це означає дбати про когось?

— Можна і так сказати, — усміхнулася мама.

— Тоді я буду дбати про тебе й про тата, і про бабусю, і про Алісу, і про квіточку! — вигукнула Оленка.

— Не забувай про свого ведмедика, — зупинила її мама.

— Не забувати про нього дбати?

— Не тільки. Не забудь, як він обіцяв бути відповідальним за квіточку. Обіцяв і забув!

— Я не забуду, — тихо сказала Оленка. — А ведмедик ще маленький, зовсім ведмежа.

Мама поцілуvala донечку і подумала: “Доросла”.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ ДЛЯ ДІТЕЙ

- ✓ Хто за кого виявився відповідальним в оповіданні? Чому ти так вважаєш?
- ✓ Які справи тобі доручають батьки?
- ✓ Чи всі вони важливі? Чому?
- ✓ Чи всі справи, які доручають тобі батьки, однаково важливі? Чому ти так вважаєш?
- ✓ Як треба виконувати доручені справи?
- ✓ Кого називають відповідальним?
- ✓ За що ти відповідаєш у родині?
- ✓ Чи подобається тобі бути відповідальним за якусь справу? Чому?

- ✓ Чи тільки до доручених справ потрібно ставитися відповідально? Чому?
- ✓ Як ти розумієш вислів: “Ти відповідальний за тих, кого приручив”? Наведи приклади.
- ✓ Чому важливо бути відповідальним?
- ✓ Чи добре виконувати спільне завдання разом з відповідальними людьми? Чому?
- ✓ Обери в живому куточку чи вдома рослинку, за яку відповідатимеш, і не забувай дбати про неї.
- ✓ Склади оповідку чи казочку про відповідальність.

Література

1. Бех І.Д. Гідність як духовний геном особистості // Педагогіка і психологія. — 2009. — № 1. — С. 76–89.

2. Заболоцька С. І. Вплив перегляду дошкільниками мультфільмів на їх моральну поведінку // www.VuzLib.com

3. Сабадуха В. О. Філософсько-методологічний аналіз категорії “відповідальність” // Філософія. — 2012. — № 1 (115) (січень-лютий). — С. 166–170.

4. Фасолько Т. С. Виховання відповідальної поведінки у дітей старшого дошкільного віку: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Ін-т пробл. виховання АПН України. — К., 2000. — 18 с.

5. Anderson D. R. Educational television is not an oxymoron. The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 557, 1998. — P. 24–38. (D)

МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ

- Іваниця Г. Добро сторицею повертається. Виховання добродійності у дітей. — “ДВ”, 2014, № 5.
- Кононко О. Плекаймо культуру потреб дитини. — “ДВ”, 2013, № 5.
- Кузьмук Л. Мистецтво жити разом. Виховання толерантності у старших дошкільнят. — “ДВ”, 2014, № 10.
- Ладивір С. Сім’я — перша школа морального зростання. — “ДВ”, 2014, № 6.
- Лохвицька Л. Моральне виховання: нові чи старі проблеми? — “ДВ”, 2014, № 7.
- Немірова О., Кіндзерська А. Уроки співжиття. Соціалізація дітей у Монтессорі-групах. — “ДВ”, 2014, № 8.

Бібліографічна довідка